

להחזיק את הראש מעל המים

הרב טוביה שלמה בר אילן

יוסף - בשמים ובארץ!

אמר ר' שמואל בר נחמן: אלה תולדות יעקב יוסף, לא היה צריך קרא למימר אלה תולדות יעקב ראובן אלא מה תלמוד לומר יוסף אלא שכל מה שרע לזה רע לזה, מה זה נולד מהול זה נולד מהול, מה זה אמו עקרה אף זה אימו עקרה, מה זה אימו ילדה שניים אף זה אימו ילדה שניים, מה זה בכור אף זה בכור, מה זה נתקשה עימו בלידה אף זה נתקשה עימו בלידה, מה זה אחיו שונא אותו אף זה אחיו שונאים אותו, מה זה ביקש אחיו להורגו אף זה ביקשו אחיו להורגו...

(בראשית רבה פד, ו)

המדרש מאריך ומציין את כל הפרטים בהם דומה יוסף ליעקב. אותן התרחשויות שקורות ליוסף, כבר קרו באופן דומה לאביו. ואף על פי כן, גם בתוך הדמיון, ישנם הבדלים בולטים בין השניים. למשל, גם יעקב וגם יוסף חולמים חלומות, אבל אלה חלומות שונים; חלום יעקב הוא חלום מאוד שמיימי, ומופיעים בו סולם ומלאכים, לעומת זאת חלומותיו של יוסף הרבה יותר ארצי ואנושי. בנוסף, לא מתוארת התמודדות רוחנית של יעקב. אין תיאור של יעקב עומד בפני פיתויים. הפוך! אולי אימו ניסתה לפתות אותו לשקר לאביו, אבל לא מתואר שהיה לו קשה לעמוד בניסיון. ואילו אצל יוסף יש את ההתמודדות עם אשת פוטיפר.

למעלה מזאת, יוסף הגיע למקומות הרבה יותר נמוכים והרבה יותר קשים מיעקב. יעקב הגיע לבית לבן שרימה אותו, אבל בסופו של דבר מצבו טוב. ישנם איומים על יעקב, אבל הם אף פעם לא מבשילים לכדי מעשה משמעותי. אצל יוסף זה לא כך, שהרי הוא בתוך הבור, ואין בו מים אלא נחשים ועקרבים. גם אחרי הסיפור עם אשת פוטיפר הוא נורק לבור, ואף שהמפרשים חולקים אם במקום שאסירי המלך נכלאים בו יש תנאים טובים יותר או פחות, וודאי שזהו מקום קשה יותר מהמקומות בהם היה יעקב.

בשביל לברר את דמותו של יוסף, אנחנו צריכים להיכנס לעולם הפנימי. ביחס לאושפיזין בסוכות יש שיטות שונות אין למנותם. ברוב המקומות נהגו שיוסף הוא האושפיזי השישי (אברהם יצחק יעקב משה אהרון יוסף ודוד), למרות שמבחינה היסטורית הוא היה צריך להיות רביעי (אברהם יצחק יעקב יוסף משה אהרון ודוד). ממה נובע השינוי בסדר הזמן ההיסטורי? בקצרה נאמר רק שהמקובלים קישרו את שבעת האושפיזין לשבע הספירות, ויש פסוק שמבטא את הספירות: לך ה' נגדל והגבר והתפאר והנצח וההוד כ' כל בשמ' ים בארץ לך ה' הממלכה והמתמשל לכל לראש" (דבה"א כט, יא). יוסף מבטא את מידת 'כ' כל בשמ' ים בארץ'. מה משמעות המילים הללו? יש ביטוי בווהר שאומר "דאחיד בשמיא ובארעא". זאת אומרת, שיוסף מיוחד ביכולתו לשלב בין השמיים לארץ. לאבות יש צד שהם "בשמיים". אמנם הם פעלו בארץ, אבל מצבם לא היה קשה באמת. לדוגמא, כשבמי אברהם היה רעב, הוא עדיין היה יכול להתקיים, ובדומה לזה גם יצחק ויעקב. כל האבות חיו בחברה "יהודית" טובה פחות או יותר, בקרב משפחתם. אבל ליוסף אין כלום, הוא לבד בסביבה עוינת. הוא חווה את המצבים הכי קשים, החל ממכירתו על ידי אחיו, וכלה בחייו במצרים. ולמרות שהוא שרוי בשיא הארציות, הוא תמיד עם הראש בשמיים.

להחזיק את הראש מעל המים

ניתן דוגמאות לדברינו. דוגמא נוספת, בפרשת מקץ יוסף חוזר לגדולתו, והרמב"ן שואל מדוע יוסף מתנכל אל אחיו ומצער אותם, במקום לגלות להם שהוא אחיהם? הרמב"ן מתרץ שיוסף עשה הכל על מנת לסדר את התקיימות חלומותיו. הרמב"ן בעצם מגלה לנו סוד: כל זמן שיוסף במצרים החלומות שחלם מונחים בראשו. ואלה היו חלומות מעשיים מאוד, לפיהם הוא המלך והמושל. גם הרבה שנים אחרי יוסף לא זונח את חלומותיו, הוא ממתין לשעת הכושר. ברור לו שיש לו שליחות, וכי הוא צריך ליישם את החלומות. גם אם יישומם כולל התנכלות לאחיו ושהייה בחברה עוינת.

התורה כותבת על יוסף 'וַתֵּאָפֵק' (מג, ל) ואחר כך נאמר עליו 'לֹא יָכַל יִסְרָאֵל לְדַתְּאָפֵק' (מה, א). האיפוק מיוחס ליוסף. משמעות האיפוק היא היכולת להבין שיש משהו גדול שצריך להופיע במציאות, ואני צריך להתאזר בסבלנות כדי

לממשו. יש פער בין מציאות החיים הקשה לחלומות, וצריך איפוק עד למימוש המטרה. זה מאוד לא פשוט. בסוף הפרשה כתוב: 'לֹא זָכַרְשׁ רַחֲמֵשֶׁק יִסְאֵת יִסְיָ וְיִשְׁכַּת הוֹ" (מ, כג), חז"ל תמהים על יוסף, שהרי נאמר אֲשֶׁר יִהְיֶה רֹאשׁוֹ שֶׁם ה' מִבְּטַח חוֹן לֹא פָנָה לְרֹגְבֵי יָמָיו וְשֵׁט יִכְזָב" (תהלים מ, ה), כלומר שלא סמך על אחרים, וזהו יוסף. וחז"ל תמהים, שהרי הבעיה היא שהוא בטח בשר המשקים, ולכן הוא נענש! מסביר הנצי"ב: "היינו דמזה העונש שמענו דיוסף הצדיק מעולם לא פנה אל רהבי בני אדם ומשום הכי נענש כהיום, ומזה שמענו אישורו". כלומר, אם מישהו אחר היה בוטח באנשים זה היה בסדר; אבל יוסף תמיד בטח בה', ולדרגתו הביטחון שתלה בכך אדם, גם אם בנקודה אחת מאד מסוימת, הייתה פעולה אחת יותר מדי במציאות, בה הוא הפר את האיזון ונענש על כך. עוד רואים זאת כשיוסף נשלח על ידי יעקב אל האחים, הוא לא פחד למרות הרקע המתוח ביניהם, ונתן לקב"ה לנהל את העניינים. זאת אומרת, הניסיון להגשים חלומות יוצר צורך באיזון מאוד מסובך בין פעילות ארצית אנושית ובין נתינת מקום לקב"ה להשפיע.

אם כן, יוסף מתייחד בזה שהוא מחזיק בשמיים ובארץ. הוא מצליח גם במקומות הנמוכים ביותר "להחזיק ראש מעל המים". והבאנו לזה שתי דוגמאות: הראשונה, הנושא של החתירה למימוש החלומות במציאות תוך איפוק; השנייה, היכולת לשלב בין השתדלות לביטחון בה'.

זה מאוד מעניין שיוסף הוא היחידי שמתפצל לשניים, למנשה ואפרים. הסיבה לכך היא שלמעשה יש לדמותו שני צדדים, הצד האנושי והצד הא-לוהי. אפרים היה עסוק בתורה, ומי שהיה בעסקי הארמון, 'הַמֶּלֶךְ יֵצֵב יַתֵּם' (מב, כג), הוא מנשה. זאת עוצמה כה גדולה של חיבור שמיים וארץ עד שהיא מתבטאת גם בילדים. ר' צדוק (פרי צדיק בראשית לחנוכה) מביא זוהר שאומר שבתפילת עמידה יש שתיים עשרה ברכות אמצעיות, כנגד שנים עשר השבטים. ברכה נוספת, ברכת המינים, נוספה בהמשך, ואותה, כך אומר ר' צדוק, תיקנו כנגד שבט יוסף שנחלק לשניים. מפני שמידת יוסף היא "כי כל בשמיים ובארץ".

וחותם ר' צדוק: "והוא מנגד לקליפת המינים שמפרידין היחוד". אצל הגויים יש תפיסה של ייאוש, לפיה לא ניתן לחבר בין שמים לארץ, או שאתה פרוש ומתנתק מהארציות, או שאתה חי לחלוטין מתוך העולם הזה. זאת המינות, וכנגד זה תוקנה הברכה השלוש העשרה בתפילת עמידה. יוסף, מנשה ואפרים, אומרים "לא" לתפיסה הזו! הם מלמדים שיש אפשרות לחיבורים, ושנחנו מחויבים לעסוק בשילוב הזה, הגם שהוא מאוד מאתגר. קשה להחזיק בשמים ובארץ באופן עקבי, גם להיות בתוך המציאות גם להחזיק ראש מעל המים. ובכל זאת, זה מה שנדרש מאתנו.

מה ראה הים?

נעבור לעסוק ביישום הרעיון הגבוה. אומרת הגמרא במסכת שבת (קלט, א):

ואמר רב מלאי משום רבי יצחק מגדלאה: מיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם טעם יין, דכתיב ולקדקד נזיר אחיו. רבי יוסי ברבי חנינא אמר: אף הן לא טעמו טעם יין, דכתיב וישתו וישכרו עמו.

מהו הפשט בדברי הגמרא שיוסף לא טעם יין? אפשר להסביר בכל מיני אופנים מה הבעיה ביין, בשכרות ובסמים. מה שנוגע לעניינינו הוא שהחומרים הללו מונעים מהאדם להחזיק ראש. אתה שוכח את המטרה שלך, אתה שוכח את השמים! אתה שוכח מה קורה איתך, אתה לא מאופס, וזה דבר נורא ואיום כי הבסיס שלנו לעבודה בעולם הוא להיות מאופס. כשהגמרא אומרת שיוסף לא טעם טעם יין היא מתכוונת לומר שהוא תמיד מאופס. הוא תמיד זוכר שצריך לממש את החלומות, ושעליו לשמור על שם שמים גם כשהוא לבדו במצרים הפרוזה בעריות בין עובדי האלילים. הוא תמיד זוכר מאיפה הוא בא ולאן הוא הולך. זה לא קל! יש התמודדויות, יש ניסיונות, יש אשת פוטיפר! בתוך כך נראתה לו דמות דיוקנו של אביו. הרבה תהפוכות עברו עליו, אבל בסופו של דבר הנקודה היא שהוא לא טעם טעם יין - הוא תמיד מפקס!

המשימה הזו מוטלת עלינו כל הזמן. אנחנו תמיד צריכים להחזיק ראש, לזכור מאיפה אנו באים ולאן אנחנו הולכים. הדבר הזה נכון במיוחד במידתו של יוסף, הקשורה בקדושת הברית. דיברנו על העולם הפנימי ועל הספירות, והן מקבילות גם לאיברי הגוף, כאשר יוסף מכון כנגד איבר הברית.

הברית, הקשר בין איש ואישה, כח היצר, היא הנקודה שהכי מאתגרת אותנו בהקשר של היכולת להחזיק בשמים ובארץ, בחובה להצליח להישאר מאופס. אינטימיות, גוף ויצר אינם טומאה, חס ושלום! הם חיים! נכון, בגלל היצר אדם יכול להגיע למקומות הזויים, שהוא בעצמו לא מאמין שהוא על עצמו שהוא נפל אליהם. אבל מצד שני, אדם החי עם אשתו בקדושה ובהרה - "איש ואשה זכו, שכינה ביניהם!" צריך לשמור את הראש מעל המים, ולהישמר שלא לטבוע חס ושלום בארץ. זה היסוד של קדושת הברית. נפגשים גבהי השמים עם עומקי הארץ; פוטנציאל לשיא הקדושה, עם לפיתה מסוכנת. לכן יוסף המחבר עומד כנגד קדושת הברית. כתוב בספרים שסגולה להתמודד עם היצר היא לקרוא את פרשיית ההתמודדות של יוסף עם אשת פוטיפר. יוסף בורח! כשיש איום אמיתי בורחים. לא מצאנו אצל האבות האחרים

ניסה ובריחה. יוסף - 'זַיְנָס וַיֵּצֵא אֶת חֲפָזָה' (לט, יא)! חז"ל שאלו על הפסוק 'וַיֵּסְרָא הַנְּיָנָס', מה ראה היים? וענו שראה ארונו של יוסף! ראה את 'זַיְנָס' של יוסף ולכן 'זַיְנָס'. את ים סוף אני יכול לקרוע עם אני זוכר כל הזמן מי אני. יחד עם זה, אנחנו מצווים כמובן לחיות את החיים בעוצמה, בקדושה ובטהרה.

הולכים על הלב - מחזירים אהבה לבית!

על יוסף נאמר 'זַי אֶת וְכָל אֲשֶׁר הוּא עָשָׂה ה' מִצְלָתָהּ בְּיָדוֹ'. יוסף בבית המצרי, וה' מצליח בידו. גם זה דורש להחזיק בשמים ובארץ. חז"ל אומרים ששם שמים שגור בפיו, כל הזמן הוא מחובר לריבוננו של עולם. בהקשר לזה אני אומר דברים מפורשים ופשוטים: אנחנו לקראת קמפיין גיוס המונים, ואני שומע מאנשים על תחושות שהם צריכים "ללכלך את הידיים", וביטויים מעין זה. אני לא חושב שאלה מינוחים נכונים.

גם תחום הממון נכלל בהגדרה של היצר. מאתגר להתעסק בתחום הממון ולהחזיק ראש מעל המים. זה לא קל. זו לא חוכמה גדולה לומר "שמישהו אחר יעשה את זה". 'זַי כָּל בְּשֵׁם יָם בְּאֶרֶץ' זאת מידתו של יוסף. יוסף לא נמנע מלעשות את המוטל עליו בבית פוטיפר, הוא מבין שעכשיו המטרה שלו כחלק מהגשמת החלומות היא להצליח ולהיות על בית יוסף, ובהמשך הוא מנהל את כל החשבונות במצרים לקראת הרעב. יוסף מוביל מערך שלם ולא פשוט, ובדרכו זו גם המשימה שלנו בעולם: "דאחיד בשמיא וארעא". נכון שברוב המקומות ולאורך רוב שנות ההיסטוריה בחורי ישיבה לא נזקקו לעסוק בזה, והיה מישהו שהיה אחראי לגייס את הכספים לישיבות. בשנים האחרונות הישיבות ראו שזה כבר לא עובד, ישנה הבנה שצריך את התגייסות התלמידים ואנחנו נכונים למשימה הזו ומתגייסים אליה לחלוטין. כל זאת מתוך ההבנה של סוד 'זַי כָּל בְּשֵׁם יָם בְּאֶרֶץ'.

עם ישראל נקרא "שארית יוסף", זאת אומרת שזה אחד מהיסודות המרכזיים של עם ישראל, שאנחנו שואפים ומצליחים לפעול בתוך העולם. במהלך הגלות מבחינות רבות התנתקנו מהעיסוקים החומריים ברמה הלאומית, אבל כעת זה נדרש מאיתנו. לפעמים זה נדרש מאיתנו בתחום הפוליטיקה, זה נדרש מאיתנו בצבא, וכעת זה נדרש גם בצורת גיוס כספים למען ישיבת הגולן על מנת להרבות תורה בעם ישראל. דמותו של יוסף צריכה להיות מולנו, שאנחנו "דאחיד בשמיא ובארעא". מחזיקים בשמים ובארץ.

אנחנו צריכים להחזיק את הראש מעל המים ולזכור את המטרה הכוללת. אנחנו רוצים שהישיבה שלנו שברוך ה' גדלה בכמות התלמידים משנה לשנה, תוכל לעמוד במשימות שלה. אנחנו מבינים ש"אם אין קמח אין תורה", שצריך בסיס חומרי נאות שיהיה אפשר ללמוד תורה ברווח ובהשקט. אני מאחל לכל אחד ואחד מבית הישיבה באשר הוא, לזכור את דמותו של יוסף בחיים באופן כללי במקומו, בישיבה ומחוצה לה. וגם, שיתקיים בנו 'זַי אֶת וְכָל אֲשֶׁר הוּא עָשָׂה ה' מִצְלָתָהּ בְּיָדוֹ', ונפעל למימוש המטרה למען שמו באהבה. בעזרת ה' נעשה ונצליח.

מידי שבוע ביום שני מתקיימת בביהמ"ד של "ישיבת הגולן" שיחה כללית, העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'.

להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהתיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכת רוחניות,

הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכי הרוחנית של בן תורה בדורנו.

עריכה: דרור מורגנשטרן | **תמלול:** יהודה מלחי ואברהם אסולין | **אינטרנט:** בניה בסיסט ועמית רייף-תגרי | **צילום:** דוד יוסוב ונתנאל הורוביץ | **הפצה:** הראל בן דוד